

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ ЯК ФОРМА УТВЕРДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Здобувши незалежність, Україна опинилася перед необхідністю одночасного вирішення як мінімум трьох взаємопов'язаних завдань: формування нації, утвердження держави та становлення демократичних інституцій за умов сучасних цивілізаційно-тектонічних зрушень, глобалізаційної динаміки. Парадокс ситуації полягає в тому, що в суспільствах, які не пройшли через повноцінний період національного саморозвитку, але «втягнуті» у процеси глобалізації, соціального перепроєктування, ліберальна «політична нація» з її громадянською самосвідомістю, державницьким патріотизмом й активною індивідуальною позицією може виявитися ще більш руйнівним способом самоорганізації, ніж попередня «етнонація».

Процес конструювання національних ідентичностей неминує «просякнутий» мікрофізикою владних впливів. Поза державою дух нації лише може подавати надії; шанс здійснити їх він отримує лише набувши соціально-політичної форми. І це, якщо солідаризуватися з думкою М. Фуко, є більш універсальним, ніж унікальним українським феноменом. Державність означає, що та чи інша «спільнота відбулася як нація, народ, що вона вийшла із до- і поза історичного етнографічного інфантілізму, що у неї є свій проєкт світотворення, своя уява про цілі, цінності та ідеали» [1, с. 164].

У свою чергу, як слушно зазначає Т. Воропай, «без національної ідентичності не може бути нації, національної держави, адже вона, ця ідентичність, конститує їх – націю і державу – на суб'єктивному рівні. Національну ідентичність, національну ідею належить шукати, а, знайшовши, плекати і холити, як щось крихке, ефемерне, але нескінченно важливе» [2, с. 9].

Українська нація мусить пройти шлях самоусвідомлення, самореалізації, відчути себе єдиним організмом, який уявляє своє власне існування та прямує до нього. Ще Іван Франко чітко бачив, що саме ця національна самореалізація абсолютно необхідна, неunikна як шлях розвитку людської цивілізації. Він зазначав: «все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації» [3, с. 284]. Коли національна держава слабшає і втрачає своє значення, вона втрачає свій суверенітет під тиском з двох боків: зверху (з боку транснаціональних сил) і знизу (з боку сил субнаціональних).

За ті сторіччя, коли Україна перебувала в стані підлеглої території, доктрина її державності, і національної ідентичності зокрема, виявилася дуже розмитою, не виразною. З часів монголо-татарського іга Україна фактично не володіла усталеною державністю, а отже, історично-державною ідентичністю. Були розрізнені князівства, якісь постійно змінювані державні й напівдержавні утворення, які до ХХ ст. так і не одержали стабільних кордонів. Упродовж тривалого часу українці в силу об'єктивних і суб'єктивних причин були позбавлені держави як інструмента для утримання своєї території і одержання додаткових сегментів. Україна могла лише втрачати, а якщо щось і набувала, то з волі тих чи інших міжнародних суб'єктів, які робили це, виходячи насамперед із власних інтересів. Як наслідок – у нас немає історичного екскурсу, який можна було б використовувати як аргумент, щоб відстояти територіальну цілісність України.

Багатівікова смуга бездержавності, періоди «розброду і хитання», литовський, польський, російський примусовий вплив на наш етнос не на одне десятиріччя після проголошення незалежності позбавили Україну можливості ефективно розбудувати новітню державність, яка відповідала б вимогам часу.

Успішне творення державно-політичного організму, самоутвердження української нації на новому витку світової цивілізації залежатиме від того, наскільки українська державницька ідея увійде у свідомість громадян України, яке місце посяде в системі їхніх цінностей. Саме національна ідентичність українців є глибинною підставою легітимації державної незалежності, а відтак, факту існування у світі української держави-нації. Криза національної ідентичності – найгостріша

проблема сучасної України, без розв'язання якої не можна вирішити жодного соціально-економічного завдання, пласт яких постав сьогодні перед країною.

Нації-держави розуміють насамперед як територіальні політичні спільноти, що формують головний тип політичних зв'язків і лояльності своїх членів. Решта зв'язків – сімейні, релігійні, класові тощо – є вторинними й підпорядкованими зв'язку громадянина зі своєю національною державою. Нації-держави виступають головними суб'єктами на міжнародній арені. Вони є водночас і реальними соціальними спільнотами, і єдиним легітимним принципом міжнародних відносин. У процесі успішного становлення нації-держави дуже важливою є інституціоналізація ролей, сподівань, цінностей і створення інфраструктури для соціальної комунікації, куди належать транспорт, бюрократія, мова, освіта, преса, політичні партії тощо.

З цього погляду, навряд чи є підстави сумніватися в тому, що Україна є національною державою. Інша річ, що становлення України як держави-нації є ще процесом не завершеним. Маємо чіткіше визначитися, якій саме моделі нації – «західній» (громадянсько-територіальній) чи «східній» (етнічно-генеалогічній) надати перевагу. Суперечливі результати, пов'язані з формуванням національної ідентичності, на нашу думку, не в останню чергу зумовлені відсутністю єдності серед української еліти з цього питання. З огляду на особливості історичного розвитку України, зокрема тривале перебування різних її регіонів у складі інших етнополітичних організацій та соціокультурних систем і, як наслідок, відомі відмінності між цими регіонами, у тому числі і етнічній структурі їхнього населення, більш продуктивною для нас видається громадянсько-територіальна модель нації. Але ця модель навряд чи буде використана Україною в «чистому», так би мовити, вигляді. Її необхідно адаптувати до сучасних українських реалій.

Звернемо увагу ще на один аспект цієї проблеми. У західних суспільствах, що сформувалися як громадянсько-територіальні, тобто політичні нації, і які тривалий час існують як національні держави, титульні етноси вже давно забезпечили свої культурно-мовні права на рівні найвищих світових стандартів. Нині вони роблять особливий акцент на захисті прав національних меншин. В Україні ж унаслідок особливостей історичного розвитку потребують захисту не тільки національні меншини, а й етнічна більшість – українці, самотність яких у низці регіонів була значною мірою втрачена і права яких на розвиток національної культури, навчання і отримання інформації рідною мовою і т. ін. у таких регіонах все ще не забезпечені. Це робить стосунки у форматі «етнічна більшість – меншини» в нашій державі значно складнішими, ніж у більшості європейських країн, а у низці аспектів – нетиповими для них.

Український спосіб консолідації складно віднести до конкретного типу, але можна простежити його наслідки, – протягом усіх років, що пройшли з дня проголошення незалежності, ми не пережили жодного міжетнічного конфлікту. Відтак наша нація є достатньо гомогенною та консолідованою для того, аби на всій цій території (з площею більшою за Францію чи Німеччину) ужилися поруч різні люди, які часом говорять різними мовами. Насправді українці Сходу та Заходу є набагато ближчими між собою за культурою, способом життя та сприйняттям власної держави, ніж жителі різних міст будь-якої європейської держави [4].

Стосовно ж питання про те, що може об'єднувати людей в межах однієї держави, то цілком очевидно, що на сьогодні світова політична спільнота не виявила іншої інституції, крім власної держави, де б матеріальні й духовні інтереси навіть членів поліетнічної спільноти задовольнялися б найбільш повно і раціонально. Досвід багатонаціональних і поліетнічних західноєвропейських країн засвідчує можливість співіснування, хоч і не завжди безконфліктного, територіально-громадянської й етнічної ідентичностей.

Сьогодні на пострадянському і посткомуністичному просторі активно випробовуються декілька основних моделей утворення держав. Перша – це модель «громадянської» держави (громадянського суспільства), де проблема націй і національної ідентичності гостро не стоїть взагалі, тому що нації й етноси не є суб'єктами її формування. Всі громадяни входять до складу такої держави на рівних правах, незалежно від національної приналежності. Така модель вважається сучасним типом європейської державності, що виникла в ХХ ст. Значимо, що такий тип державності погано приживається в мультинаціональних суспільствах. Така державність більше підходить до етнічно однорідних суспільств, наприклад Чехії, Словенії та ін.

Існують також багатонаціональні держави, що виникли на основі декількох яскраво виражених етносів, для кожного з яких у конституції чітко виписані його права. Нарешті, є й гібридні моделі, які, на думку англійського дослідника Р. Брюейкера, реалізуються нині в Україні та Казахстані. Ці моделі, з одного боку, вбирають в себе елементи рівності для різних національних

меншин, їхніх культур, а з іншого – використовують такі методи, як проведення націоналістичної політики й утворення однієї титульної нації [5, с. 149]. Ця нація претендує на офіційну мову і захищає, нехай навіть неформально, присутність своїх представників на вищих державних посадах. Хоча про це офіційно й не говорять, але це чітко простежується.

Nation-state або держава-нація – це складний і багатоаспектний як в історичному, так і в інституційному вимірах феномен. Говорячи про будівництво держави-нації в Україні, зазначимо таке: по-перше, ми перебуваємо лише на початковій стадії побудови нашої «державної реальності». У хронологічному розрізі ми лише приступили до шліфування політичної системи, вибору оптимального з погляду ефективності державного управління дизайна політичного режиму, механізмів електорального конструювання представницьких органів влади.

По-друге, зацікавленість і привабливість nation-state виявляється не в індивідуальній реалізації подібного державного проекту, а в синергетичному ефекті від побудови колективної системи взаємодосин серед держав-націй з опорою на національний суверенітет і міжнародне право.

По-третє, ті проблеми, з якими сьогодні зіштовхнулося українське суспільство в процесі побудови української держави, по суті, не є витратами національного будівництва. Швидше їх можна віднести до проблем чи хвороб самого українського суспільства. Травмоване радянською історією і таке, що пережило період тривалих експериментів, українське суспільство не могло не бути в «постгеноцидному синдромі». Саме це, на думку О. Крисенка, і є причиною того, що формально успішна радянська українська республіка, незважаючи на унікальні традиції державності, виявилася нездатною на той шлях державно-національного будівництва, який пройшли наші європейські сусіди [6].

Таким чином, маємо ставити питання про будівництво національної держави з національно ціннісними пріоритетами й усвідомленням, що українська етнічна нація – це титульна нація, і вона несе відповідальність насамперед за майбутнє української держави. Державна реалізація української нації і є, на нашу думку, тією національною ідеєю, пошуками якої переймається сьогодні багато політиків і науковців. Це найголовніша ідея, яка має консолідувати українців та запалити вогник справжньої віри в себе і свої можливості. Зовнішній вимір національної ідеї полягає в конкурентоспроможності української нації-держави й кожного українця, в реалізації адекватної сучасним загрозам і викликам стратегії національної безпеки як необхідної умови сталого й стабільного розвитку нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Халапис А. В. постнекласическая метафизика истории. Днепропетровск: Изд-во «Иновация», 2008. 278 с.
2. Воропай Т. С. От составителя. Глобализация и идентичность: хрестоматия. Харьков: Эксклюзив, 2007. 460 с.
3. Франко І. Поза межами можливого. Зібрання творів у 50 т. К.: Наук. думка, 1986. Т. 45. 574 с.
4. Трощинський В. Українській державі нема альтернативи. URL: http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=85&op_id=1369#1369 (Дата звернення: 17.05.2020 р.)
5. Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі. Переклад з англійської Олександра Рябова. Львів: Кальварія, 2006. 280 с.
6. Крысенко А. Украина станет великой державой, если... URL: http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=85op_id=1367 (Дата звернення: 17.05.2020 р.)